

Zasady demokracji

Opracował
Michał Feliksiak

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku

Wyróżniająca Jakość Badań

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

W skrócie

- Do najważniejszych zasad, których realizowanie kojarzy się badanym z demokratycznym państwem, zaliczają się te związane z wyborem przedstawicieli politycznych, a więc wolne i uczciwe wybory (za bardzo ważne dla uznania państwa za demokratyczne uważa je 93%) oraz powszechne prawa wyborcze (86%). Kluczowe są również takie zasady, jak równość wobec prawa (87%), ochrona wolności osobistej obywateli (85%) i dobór najlepszych ludzi do rządu krajem (85%). Bardzo istotne są ekonomiczne zobowiązania państwa wobec obywateli, jak zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia (83%), dbałość rządu o dobrobyt obywateli (82%), a także finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury (82%).
- Zdaniem większości badanych w Polsce przestrzegane są zasady dotyczące demokratycznych wyborów, które są powszechne (93%), wolne i uczciwe (73%), oraz pluralizmu sceny politycznej (79%). W powszechnym przekonaniu istnieje także możliwość angażowania się obywateli w życie publiczne (81%). Na ogół podzielane są też opinie, że w Polsce państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze (70%) i finansuje istotne społecznie dziedziny, jak ochrona zdrowia, nauka i kultura (73%), a także gwarantuje swobodę wyrażania poglądów i organizowania się (74%), chroni wolność osobistą obywateli (68%) i prawa mniejszości (56%).
- Natomiast częściej jako deficytowe niż obecne w polskiej demokracji postrzegane są kwestie dotyczące równości wszystkich wobec prawa (52% uważa, że nie jest to realizowane, wobec 43% będących przeciwnego zdania) i kontrolowania działań rządu przez niezawisłe sądy (45% wobec 40%). W percepcji społecznej nie najlepiej wypada również dbałość państwa o wymiar ekonomiczno-socjalny, tj. równe szanse na uzyskanie przez dzieci wykształcenia (51% wobec 45%), dbałość rządu o dobrobyt obywateli (48% wobec 43%) i zapewnienie godziwych warunków życia najbiedniejszym (49% wobec 38%). Najbardziej krytycznie oceniana jest realizacja takich zasad, jak dobór najlepszych ludzi do rządu krajem (61% wobec 32%) i konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych (63% wobec 28%).

SPIS TREŚCI

Rozumienie demokracji.....	1
Ewaluacja demokratycznej praktyki	3
Zmiany?	5
Zróżnicowania	8

Poza kluczową cechą, jaką jest wybieranie przez obywateli politycznej reprezentacji, demokracja może kojarzyć się z jeszcze innymi wartościami lub zasadami odnoszącymi się do życia społecznego, gospodarczego i politycznego, określającymi funkcjonowanie wspólnoty i jednostki w tej wspólnocie. Żeby sprawdzić, jakie aspekty wpisują się w potoczne rozumienie demokracji, lub innymi słowy – czym w opinii społecznej jest demokracja, przedstawiliśmy ankietowanym¹, ponad dwadzieścia różnych zasad, prosząc, aby określili, czy są one ważne z perspektywy funkcjonowania demokratycznego państwa. Interesowało nas ponadto, w jakim stopniu zasady te są, w odczuciu badanych, realizowane lub przestrzegane w naszym kraju.

ROZUMIENIE DEMOKRACJI

Na początku warto zaznaczyć, że wszystkie zasady dotyczące funkcjonowania państwa, które przedstawiliśmy respondentom, są przez nich – w mniejszym lub większym stopniu – uznawane za cechy demokracji. Do najważniejszych, jak wynika z deklaracji (uważa je za takie więcej niż ośmiu na dziesięciu badanych), zaliczają się te, które wiążą się z wyborem przedstawicieli politycznych, a więc wolne, uczciwe i powszechne wybory. Kluczowe są również takie zasady, jak równość wobec prawa, ochrona wolności osobistej obywateli i dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem. Bardzo istotne są również ekonomiczne zobowiązania państwa wobec obywateli, np. zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia, dbałość rządu o dobrobyt obywateli, a także finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury.

Mniej więcej trzy czwarte respondentów za bardzo ważne cechy demokratycznego państwa uważa takie aspekty, jak kontrolowanie działań rządu przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny, reprezentowanie woli wyborców przez parlament, możliwość wyboru pomiędzy programami partii politycznych, a także wolność wyrażania poglądów i organizowania się oraz aktywność obywateli w życiu publicznym. Również około trzech czwartych badanych jako bardzo istotne komponenty demokratycznego ładu wskazuje rządy prawa i odpowiedzialność państwa za gospodarkę.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (426) przeprowadzono w ramach procedury mixed-mode na reprezentatywnej imiennej próbie pełnoletnich mieszkańców Polski, wylosowanej z rejestru PESEL.

Każdy respondent wybierał samodzielnie jedną z metod:

- wywiad bezpośredni z udziałem ankietera (metoda CAPI),
- wywiad telefoniczny po skontaktowaniu się z ankieterem CBOS (CATI) – dane kontaktowe respondent otrzymywał w liście zapowiednim od CBOS,
- samodzielne wypełnienie ankiety internetowej (CAWI), do której dostęp był możliwy na podstawie loginu i hasła przekazanego respondentowi w liście zapowiednim od CBOS.

We wszystkich trzech przypadkach ankieta miała taki sam zestaw pytań oraz strukturę. Badanie zrealizowano w dniach od 2 do 13 października 2025 roku na próbie liczącej 901 osób (w tym: 61,2% metodą CAPI, 22,5% – CATI i 16,3% – CAWI).

CBOS realizuje badania statutowe w ramach opisanej wyżej procedury od maja 2020 roku, w każdym przypadku podając proporcję wywiadów bezpośrednich, telefonicznych i internetowych.

Mniej niż siedmiu na dziesięciu ankietowanych bardzo duże znaczenie przypisuje w tym kontekście takim zasadom, jak ciągle konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych i zapewnienie godziwych warunków życia najbardziej.

Około połowy badanych za kluczowe dla uznania państwa za demokratyczne uważa przekazywanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom, minimalizację jego ingerencji w życie obywateli, ochronę praw mniejszości, ograniczenie nierówności warunków bytu.

Najmniej istotne w tym kontekście są zasady odnoszące się do pewnych ograniczeń wolności, a więc konieczności podporządkowania się przez mniejszość woli większości oraz ograniczenia praw jednostki na rzecz osiągania celów ogólnospołecznych.

TABELA 1

Które z wymienionych cech systemu uważa Pan(i) za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne, a które za nieważne?	Bardzo ważne	Średnio ważne	Niezbyt ważne	To nie jest cecha demokracji	Trudno powiedzieć	Ważność cechy (średnia liczba punktów)
	PUNKTY NA SKALI					
	4	3	2	1		
	w procentach					
Wolne i uczciwe wybory	93	4	1	0	2	3,94
Powszechne prawo wyborcze	86	10	1	0	3	3,87
Równość wobec prawa	87	9	0	1	3	3,87
Ochrona wolności osobistej obywateli	85	11	1	1	3	3,85
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	85	11	1	1	2	3,84
Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia	83	12	1	2	2	3,80
Dbałość rządu o dobrobyt obywateli	82	13	2	2	2	3,78
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	82	12	2	2	2	3,77
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	75	20	1	0	3	3,76
Kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	76	13	2	2	6	3,75
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	75	17	3	0	5	3,74
Aktywność obywateli w życiu publicznym	72	23	2	0	3	3,72
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	72	21	3	1	4	3,71
Rządy prawa	73	17	3	2	5	3,70
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	73	18	2	3	4	3,68
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	69	25	2	0	3	3,68
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbardziej	67	22	5	4	3	3,55
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	53	31	3	2	10	3,51
Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli	53	31	5	4	6	3,42
Ochrona praw mniejszości	49	35	7	2	7	3,41
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	47	31	6	6	10	3,32
Podporządkowanie mniejszości woli większości	33	37	10	10	10	3,04
Ograniczenie praw jednostki dla osiągania celów ogólnospołecznych	27	30	12	16	15	2,80

EWALUACJA DEMOKRATYCZNEJ PRAKTYKI

W jakim stopniu – bazując na społecznej percepcji – powyższe założenia są realizowane w Polsce? Najczęściej ankietowani uważają, że przestrzegane są zasady dotyczące demokratycznych wyborów, które są powszechne, wolne i uczciwe, a także pluralizmu politycznego, czyli obecności na scenie politycznej różnych ugrupowań, spośród których obywatele mogą wybierać. W przekonaniu ogromnej większości respondentów istnieje także możliwość angażowania się obywateli w życie publiczne.

Wśród większości ankietowanych przeważa opinia, że w Polsce państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze i finansuje istotne dziedziny życia, jak ochrona zdrowia, nauka i kultura, a także gwarantowana jest swoboda wyrażania poglądów i organizowania się oraz chroniona jest wolność osobista obywateli i prawa mniejszości. Jednocześnie przeważa opinia, że mniejszość musi podporządkować się woli większości, a dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki.

TABELA 2

Czy w naszym kraju przestrzegane są następujące zasady?	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	Stopień realizacji zasady (średnia punktów)
	PUNKTY NA SKALI					
	4	3	2	1		
	w procentach					
Jest powszechne prawo wyborcze	60	33	4	0	3	3,58
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	29	50	11	2	8	3,14
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	26	55	13	2	5	3,09
Wybory są wolne i uczciwe	24	49	15	3	9	3,03
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	26	44	19	4	7	2,99
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	22	52	14	5	7	2,98
Mniejszość musi podporządkować się woli większości	19	52	16	3	10	2,97
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę i kulturę	17	56	17	5	6	2,90
Wolność osobista obywateli jest chroniona	14	54	19	4	9	2,85
Prawa mniejszości są chronione	11	45	27	4	14	2,73
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	10	38	26	3	23	2,72
Sejm reprezentuje wolę wyborców	11	42	31	7	9	2,63
Państwo przekazuje jak najszersze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	7	40	30	4	19	2,62
Są rządy prawa	9	44	27	12	8	2,53
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	4	37	33	6	19	2,50
Państwo stara się jak najmniej ingerować w życie obywateli	5	40	32	9	13	2,47
Wobec prawa wszyscy są równi	15	28	34	18	6	2,43
Działania rządu są kontrolowane przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	8	32	31	14	16	2,40
Dzieci ze wszystkich rodzin mają zapewnione równe szanse kształcenia	11	34	35	16	4	2,40
Rząd dba o dobrobyt obywateli	6	37	34	14	9	2,39
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	5	33	36	13	13	2,35
Do rządzenia krajem dobiera się najlepszych ludzi	7	25	39	22	7	2,18
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	4	24	44	19	9	2,15

W przypadku niektórych zasad opinie są bardzo podzielone, a przewaga tych, którzy uważają, że są one obecne w naszym kraju, nad będącymi przeciwnego zdania jest niewielka. Dotyczy to reprezentowania przez Sejm woli wyborców, decentralizacji władzy (przekazywania przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym), rządów prawa, ograniczania nierówności ekonomicznych oraz minimalizowania ingerencji państwa w życie obywateli.

Częściej jako deficytowe niż obecne w polskiej demokracji postrzegane są kwestie dotyczące równości wszystkich wobec prawa i kontrolowania działań rządu przez niezależne sądy. W percepcji społecznej nie najlepiej wypada również dbałość państwa o wymiar ekonomiczno-socjalny, tj. równość szans edukacyjnych, dbałość rządu o dobrobyt obywateli i zapewnienie godziwych warunków życia najbardziej. Najbardziej krytycznie oceniana jest realizacja takich zasad, jak dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem i konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych.

Omawiane zasady można podzielić ze względu na ich rangę definicyjną i stopień realizacji w Polsce na cztery na grupy. Najbardziej interesujące wydają się te, które najsilniej wpisują się, w opinii Polaków, w kanon demokracji. Do uznawanych za bardzo istotne i jednocześnie mających odzwierciedlenie w praktyce należą zasady odnoszące się do standardów wyborczych, pluralizmu sceny politycznej, gwarancji dotyczących wolności osobistej, wyrażania poglądów i zrzeszania się oraz istnienia społeczeństwa obywatelskiego i reprezentowanie woli wyborców przez Sejm. Wśród nich znajdują się także zasady dotyczące finansowania przez państwo istotnych dziedzin życia i jego odpowiedzialności za gospodarkę.

Z kolei cechy uznawane za kluczowe dla demokratycznego państwa, które jednocześnie – jak wynika z deklaracji – są w Polsce realizowane w stopniu umiarkowanym lub niskim, to równość wobec prawa, dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem, zapewnienie równości edukacyjnej niezależnie od statusu ekonomicznego, dbałość rządu o dobrobyt obywateli, kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, rządy prawa i konsultowanie ważnych decyzji politycznych ze społeczeństwem.

TABELA 3

Realizacja poszczególnych zasad w Polsce	Znaczenie poszczególnych cech systemu dla zdefiniowania go jako demokracji	
	Bardzo ważne	Mniej ważne
Dobra	<ul style="list-style-type: none"> • Wolne i uczciwe wybory • Powszechne prawo wyborcze • Ochrona wolności osobistej obywateli • Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury • Wolność wyrażania poglądów i organizowania się • Reprezentowanie woli wyborców przez parlament • Aktywność obywateli w życiu publicznym • Możliwość wyboru między programami partii politycznych • Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze 	<ul style="list-style-type: none"> • Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym • Ochrona praw mniejszości • Podporządkowanie mniejszości woli większości • Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych
Umiarkowana/słaba	<ul style="list-style-type: none"> • Równość wobec prawa • Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem • Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia • Dbłość rządu o dobrobyt obywateli • Kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny • Rządy prawa • Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych 	<ul style="list-style-type: none"> • Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbardziej • Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli • Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu

ZMIANY?

Od poprzedniego badania sprzed czterech lat² nie zmienił w stopniu kluczowym sposób rozumienia demokratycznego państwa, czyli cech, jakie mu się przypisuje. Można jednak zauważyć, że pewne aspekty są obecnie wiązane z demokracją częściej niż wówczas. Dotyczy to przede wszystkim zasady podporządkowania się mniejszości woli większości (wzrost o 11 punktów procentowych), ale też – w mniejszej mierze – funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego (+5 punktów), wolności wyrażania poglądów i organizowania się (+4 punkty), konsultowania ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych (+5 punktów), reprezentowania woli wyborców przez parlament (+4 punkty) oraz rządów prawa (+ 4 punkty).

TABELA 4

Które z wymienionych cech systemu uważa Pan(i) za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne, a które za nieważne?	Ważne		Nieważne		Trudno powiedzieć	
	2021	2025	2021	2025	2021	2025
	w procentach					
Wolne i uczciwe wybory	96	97	0	1	3	2
Równość wobec prawa	95	96	1	1	5	3
Powszechne prawo wyborcze	94	96	1	1	5	3
Ochrona wolności osobistej obywateli	94	96	1	2	5	3
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	93	96	3	2	5	2
Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia	94	95	2	3	4	2
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	92	95	3	4	5	2
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	91	95	3	1	6	3
Aktywność obywateli w życiu publicznym	90	95	3	2	7	3
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	92	94	5	4	4	2
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	89	94	4	2	7	3
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	90	93	3	4	7	4
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	88	92	3	3	9	5
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	88	91	5	5	7	4
Rządy prawa	86	90	4	5	10	5
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbardziej potrzebującym	87	89	8	9	5	3
Kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	86	89	5	4	8	6
Ochrona praw mniejszości	86	84	6	9	8	7
Przekazanie przez państwo jak najszerzych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	83	84	7	5	11	10
Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli	82	84	7	9	10	6
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	77	78	12	12	11	10
Podporządkowanie mniejszości woli większości	59	70	28	20	13	10
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	52	57	28	28	20	15

² Zob. komunikat CBOS „Zasady demokracji”, czerwiec 2021 (oprac. M. Feliksiak).

Większe zmiany na przestrzeni ostatnich czterech lat nastąpiły w ocenie realizacji niektórych reguł. Dotyczy to przede wszystkim sfery wartości liberalnych. Zwiększyło się poczucie, że w Polsce istnieje wolność wyrażania poglądów oraz organizowania się (+ 20 punktów procentowych) i że obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym (+19 punktów), jak również, że chroniona jest wolność obywateli (+11 punktów) i prawa mniejszości (+10 punktów), funkcjonują rządy prawa (+13 punktów), państwo stara się jak najmniej ingerować w życie obywateli (+10 punktów) i przekazuje jak największe kompetencje samorządom i organizacjom społecznym (+9 punktów), a Sejm reprezentuje wolę wyborców (+11 punktów). Wzrosło też przekonanie o powszechności wyborów (+4 punkty) i o tym, że są one wolne i uczciwe (+5 punktów) oraz że istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych (+5 punktów). Wzrosło też poczucie równości wszystkich wobec prawa (+5 punktów). Jednocześnie ubyło osób, które uważają, że w Polsce dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki (-7 punktów). Nieco gorzej niż przed laty oceniany jest natomiast ekonomiczno-socjalny wymiar funkcjonowania państwa. Zmniejszyło się przekonanie, że państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym (-10 punktów), rząd dba o dobrobyt obywateli (-5 punktów), ograniczane są nierówności warunków bytowych (-3 punkty), a dzieci ze wszystkich rodzin mają takie same szanse edukacyjne (-3 punkty).

TABELA 5

Czy w naszym kraju przestrzegane są następujące zasady?	Tak		Nie		Trudno powiedzieć	
	2021	2025	2021	2025	2021	2025
	w procentach					
Jest powszechne prawo wyborcze	89	93	6	4	6	3
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	62	81	30	15	8	5
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	74	79	16	13	11	8
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	54	74	39	19	8	7
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę i kulturę	73	73	21	22	6	6
Wybory są wolne i uczciwe	68	73	21	18	11	9
Mniejszość musi podporządkować się woli większości	68	71	20	19	13	10
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	69	70	22	23	9	7
Wolność osobista obywateli jest chroniona	57	68	34	23	10	9
Prawa mniejszości są chronione	46	56	40	31	15	14
Sejm reprezentuje wolę wyborców	42	53	46	38	12	9
Są rządy prawa	40	53	51	39	9	8
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	55	48	21	29	24	23
Państwo przekazuje jak najszerze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	38	47	41	34	21	19
Dzieci ze wszystkich rodzin mają zapewnione równe szanse kształcenia	48	45	46	51	6	4
Państwo stara się jak najmniej ingerować w życie obywateli	35	45	51	41	15	13
Rząd dba o dobrobyt obywateli	48	43	44	48	7	9
Wobec prawa wszyscy są równi	38	43	57	52	5	6
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	44	41	36	39	20	19
Działania rządu są kontrolowane przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	40	40	45	45	16	16
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	48	38	41	49	11	13
Do rządzenia krajem dobiera się najlepszych ludzi	33	32	58	61	9	7
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	26	28	64	63	10	9

W dłuższej perspektywie – począwszy od roku 2003 – można zaobserwować, że obecnie najlepiej postrzegana w historii naszych badań jest realizacja takich standardów demokratycznych, jak powszechne prawo wyborcze, równość wobec prawa, reprezentowanie woli wyborców przez parlament, możliwość aktywności obywateli w życiu publicznym oraz wyboru między programami różnych ugrupowań politycznych. Lepsza niż w latach rządów Prawa i Sprawiedliwości (tu reprezentowanych przez pomiary z roku 2017 i 2021) jest w odczuciu społecznym realizacja takich aspektów, jak wolność wyrażania poglądów i organizowania się, ograniczenie ingerencji państwa w życie obywateli, ochrona praw mniejszości, natomiast gorzej wypada wywiązywanie się z takich zobowiązań, jak dbałość rządu o dobrobyt obywateli, zapewnienie godziwych warunków życia najbiedniejszym i ograniczenie nierówności warunków bytu.

TABELA 6

Cechy systemu społeczno-politycznego	Ważność cechy dla zdefiniowania ustroju jako demokratyczny							Ocena stopnia realizacji cechy w Polsce						
	IV '00	III '03	III '10	VII '13	VII '17	IV '21	X '25	III '03	III '10	VII '13	VII '17	IV '21	X '25	
	średnia liczba punktów na skali od 1 do 4													
Wolne i uczciwe wybory	-	-	-	3,93	3,96	3,96	3,94	-	-	3,07	3,11	2,98	3,03	
Równość wobec prawa	3,84	3,85	3,88	3,86	3,91	3,91	3,87	2,16	2,25	2,33	2,36	2,31	2,43	
Powszechne prawo wyborcze	-	-	-	3,83	3,90	3,89	3,87	-	-	3,43	3,49	3,48	3,58	
Ochrona wolności osobistej	3,79	3,83	3,86	3,84	3,89	3,88	3,85	2,81	2,90	2,83	2,82	2,66	2,85	
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	3,76	3,80	3,86	3,82	3,85	3,84	3,84	2,02	2,04	1,97	2,22	2,17	2,18	
Zapewnienie równych szans kształcenia dzieciom ze wszystkich rodzin	3,75	3,75	3,88	3,87	3,88	3,85	3,80	1,72	2,01	2,05	2,42	2,52	2,40	
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	3,65	3,69	3,81	3,76	3,79	3,77	3,78	1,85	2,13	1,98	2,52	2,52	2,39	
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	3,74	3,73	3,79	3,82	3,83	3,75	3,77	2,37	2,60	2,73	2,85	2,98	2,90	
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	3,69	3,70	3,79	3,71	3,78	3,78	3,76	3,10	3,05	3,03	2,85	2,63	2,98	
Kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	-	-	-	-	3,74	3,73	3,75	-	-	2,69	2,36	2,34	2,40	
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	3,68	3,68	3,72	3,64	3,70	3,73	3,74	2,30	2,29	2,38	2,55	2,45	2,63	
Aktywność obywateli w życiu publicznym	3,41	3,52	3,70	3,64	3,73	3,74	3,72	2,81	2,95	2,91	2,93	2,79	3,09	
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	3,51	3,48	3,65	3,58	3,68	3,75	3,71	3,05	2,99	2,98	3,03	3,08	3,14	
Rządy prawa	3,68	3,75	3,68	3,62	3,67	3,70	3,70	2,35	2,52	2,48	2,46	2,36	2,53	
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	3,65	3,71	3,68	3,73	3,73	3,74	3,68	2,70	2,74	2,76	3,02	2,99	2,99	
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	3,56	3,59	3,59	3,64	3,70	3,71	3,68	2,17	2,26	2,13	2,12	2,03	2,15	
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	3,70	3,75	3,73	3,74	3,75	3,61	3,55	1,58	1,85	1,76	2,41	2,53	2,35	
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	3,45	3,51	3,40	3,48	3,60	3,52	3,51	2,55	2,56	2,67	2,61	2,45	2,62	
Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli	3,19	3,35	3,35	3,36	3,47	3,49	3,42	2,62	2,58	2,51	2,38	2,28	2,47	
Ochrona praw mniejszości	3,39	3,46	3,52	3,45	3,56	3,61	3,41	2,77	2,74	2,74	2,65	2,50	2,73	
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	3,40	3,42	3,50	3,42	3,48	3,37	3,32	2,03	2,25	2,22	2,54	2,55	2,50	
Podporządkowanie mniejszości woli większości	2,93	2,94	3,15	3,01	3,05	2,88	3,04	2,98	2,99	2,96	3,00	2,98	2,97	
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	2,39	2,56	2,69	2,75	2,91	2,75	2,80	2,61	2,63	2,66	2,82	2,90	2,72	

ZRÓŻNICOWANIA

Przy pomocy analizy czynnikowej sprawdziliśmy, jak poszczególne sposoby rozumienia demokracji łączą się ze sobą w bardziej ogólne kategorie definicyjne. Z pierwszym wyróżnionym w analizie czynnikiem (określonym jako **demokracja socjalna**) najsilniej związane są kwestie dotyczące państwa opiekuńczego i jego ekonomicznych zobowiązań wobec obywateli. Drugi (**demokracja proceduralno-konstytucyjna**) odnosi się do reguł prawnych i procedur, które powinny stanowić o funkcjonowaniu demokratycznego państwa. Trzeci (**demokracja liberalna**) obejmuje te cechy systemu, które odnoszą się do istnienia warunków dla aktywności obywateli, ochrony wolności słowa i zrzeszania się, jak również ochrony mniejszości. Kwestie agregowane w czwartym czynniku (**demokracja nieliberalna**) odwołują się do idei kolektywizmu – podporządkowania praw jednostki lub interesów mniejszości wspólnocie politycznej³.

TABELA 7

Pogrupowanie cech ustrojowych w ogólniejsze czynniki definiujące demokrację. Wyniki analizy czynnikowej metodą „głównych składowych” z rotacją „Varimax”

Cechy systemu społeczno-politycznego	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III	Czynnik IV
	Demokracja socjalna	Demokracja proceduralno-konstytucyjna	Demokracja liberalna	Demokracja nieliberalna
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbardziej niebezpiecznym	0,686	0,027	0,007	0,301
Zapewnienie równych szans wykształcenia dla dzieci ze wszystkich rodzin	0,680	0,354	0,180	-0,026
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	0,680	0,169	0,073	0,100
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	0,662	0,134	0,014	0,199
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	0,605	0,255	0,239	-0,135
Dbanie rządu o dobrobyt obywateli	0,591	0,193	0,367	-0,168
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	0,544	-0,002	0,128	0,382
Wolne i uczciwe wybory	0,168	0,756	0,175	-0,039
Powszechne prawo wyborcze	0,174	0,728	0,125	0,084
Równość wobec prawa	0,299	0,693	0,264	-0,037
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	0,119	0,557	0,299	0,070
Ochrona wolności osobistej obywateli	0,408	0,523	0,391	-0,228
Kontrolowanie działań rządu przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	0,036	0,510	0,156	0,266
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	0,367	0,371	0,087	0,212
Ochrona praw mniejszości	0,163	0,012	0,684	0,198
Aktywność obywateli w życiu publicznym	0,064	0,286	0,612	0,004
Rządy prawa	-0,003	0,301	0,567	-0,043
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	0,212	0,348	0,558	-0,084
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	0,117	0,359	0,541	-0,090
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	0,221	0,002	0,476	0,460
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	0,251	-0,093	-0,120	0,661
Podporządkowanie się mniejszości woli większości	-0,075	0,287	-0,037	0,606
Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli	0,294	0,039	0,262	0,348

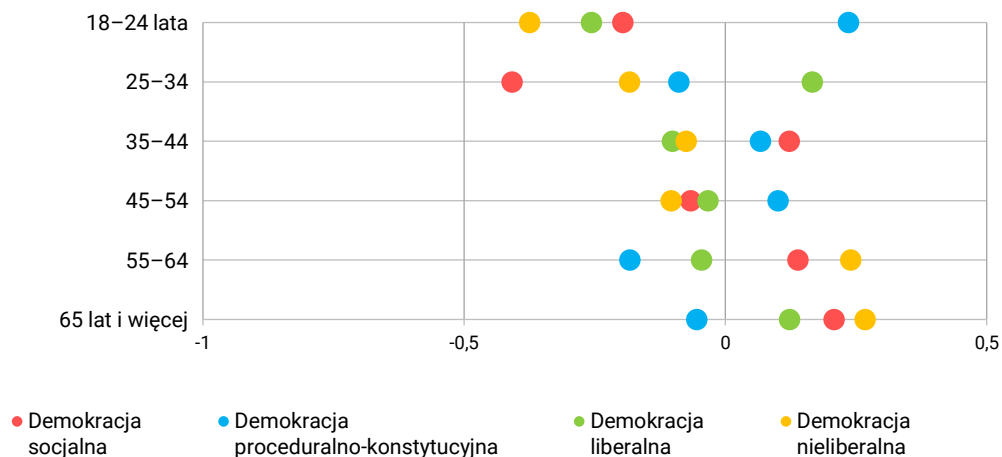
Miara KMO=0,905; procent wyjaśnionej wariancji=49,5

³ Z tym czynnikiem jest również związana zasada minimalizacji ingerencji państwa w życie obywateli, jednak jej siła oddziaływania jest stosunkowo niewielka, ma więc peryferyjne znaczenie dla definiowania właściwości czynnika.

Bazując na czynnikach wyłonionych w powyższej analizie warto prześledzić różnice w rozumieniu demokracji w różnych grupach. Zaznaczają się one przede wszystkim w takich cechach społeczno-demograficznych badanych, jak wiek, wykształcenie, dochody *per capita* i ocena własnej sytuacji materialnej, a także w charakterystykach politycznych, jak poglądy i preferencje wyborcze oraz stosunek do demokracji i rządów niedemokratycznych.

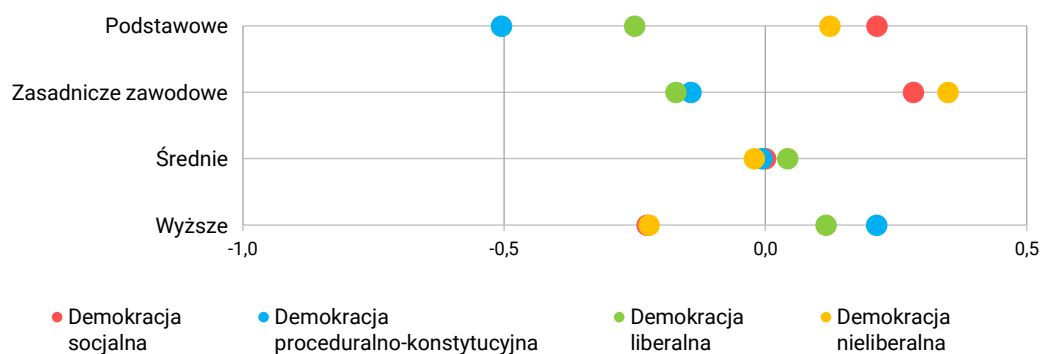
CBOS

RYS. 1. Rozumienie demokracji a wiek – średnie wartości czynników

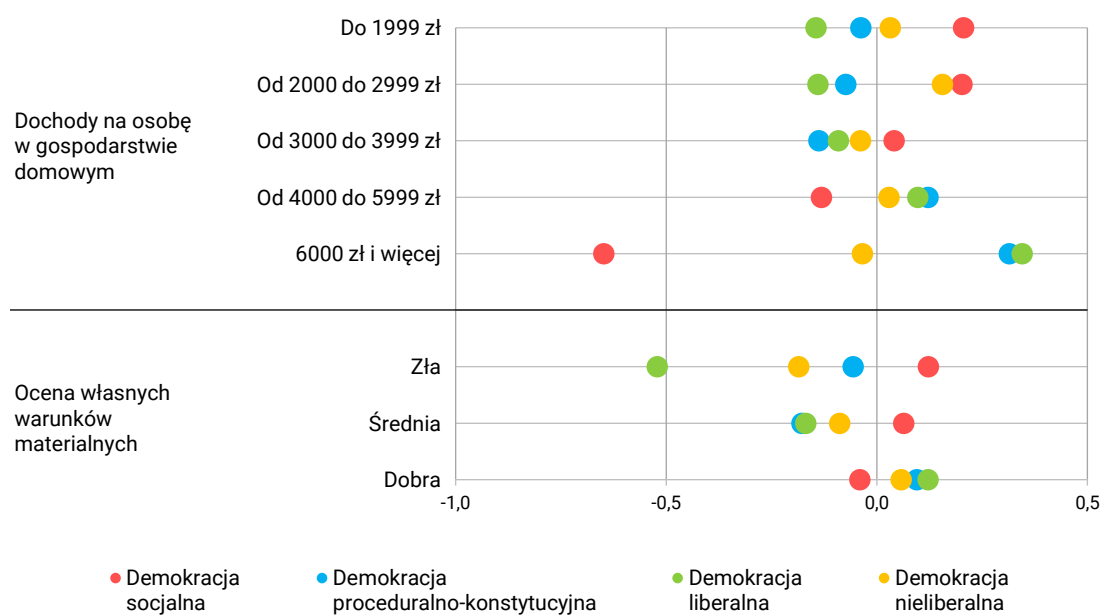

CBOS

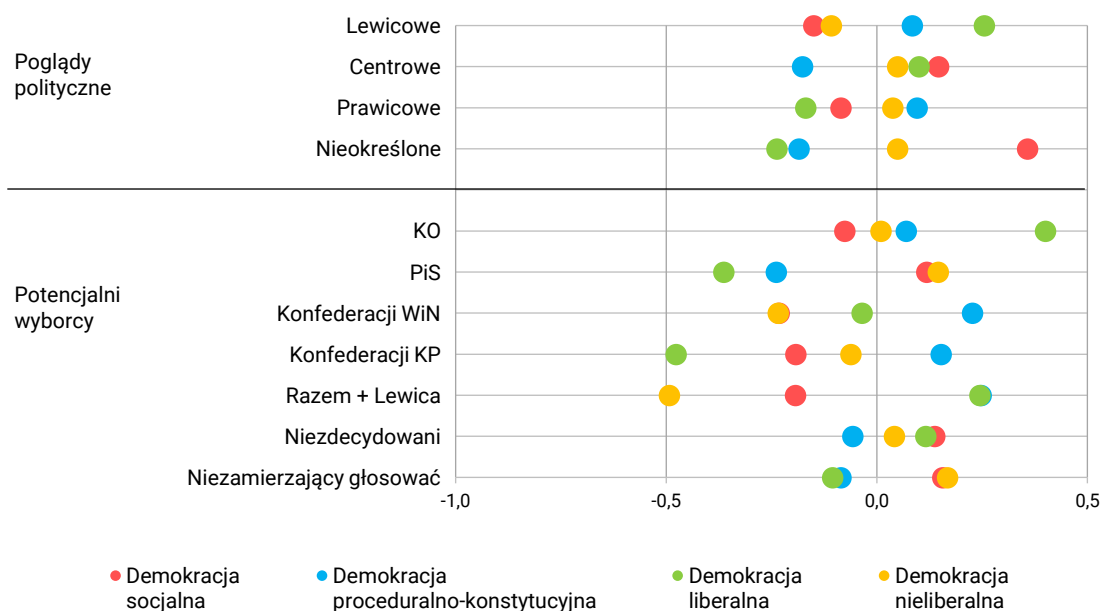
RYS. 2. Rozumienie demokracji a wykształcenie – średnie wartości czynników

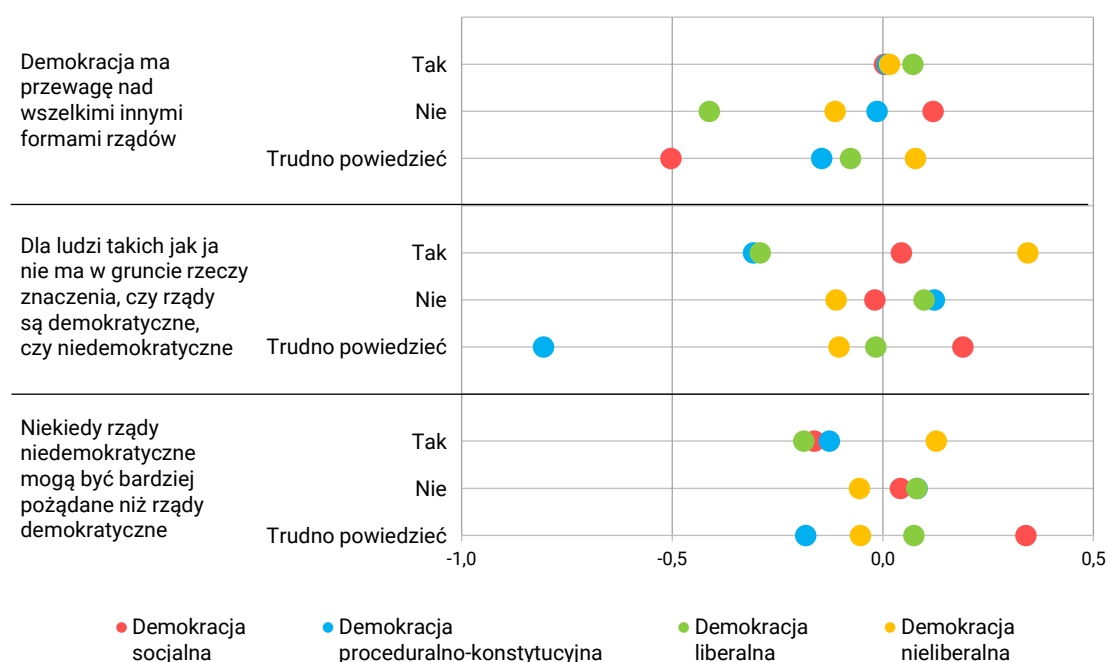
RYS. 3. Rozumienie demokracji a sytuacja materialna – średnie wartości czynników

RYS. 4. Rozumienie demokracji a deklaracje polityczne – średnie wartości czynników

RYS. 5. Rozumienie demokracji a stosunek do demokracji – średnie wartości czynników

Rozumienie demokracji przez pryzmat ekonomicznych zobowiązań państwa wobec obywateli (**demokracja socjalna**) jest bardziej charakterystyczne dla starszych badanych, mających wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, deklarujących niskie dochody w przeliczeniu na osobę w gospodarstwie domowym, niemających sprecyzowanych poglądów politycznych (w mniejszym stopniu tych deklarujących poglądy centrowe), niezamierzających głosować w wyborach parlamentarnych. Takie rozumienie demokracji jest mniej charakterystyczne dla młodszych badanych, najlepiej wykształconych, uzyskujących najwyższe dochody, identyfikujących się z lewicą, zwolenników Konfederacji Wolność i Niepodległość oraz Konfederacji Korony Polskiej, zwolenników Lewicy lub partii Razem, niemających sprecyzowanej opinii o tym, czy demokracja jest najlepszą formą rządów, i uważających, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być lepsze od demokratycznych.

Rozumieniem demokracji jako pewnego ładu prawnego (**demokracja proceduralno-konstytucyjna**) wyróżniają się najmłodszy respondenci, badani mający wyższe wykształcenie, uzyskujący najwyższe dochody, zwolennicy Konfederacji WiN oraz Lewicy lub partii Razem. Zasady te słabiej wpisują się w rozumienie demokracji starszych (ale nie najstarszych) badanych, mających wykształcenie podstawowe, uzyskujących przeciętne dochody *per capita*, przeciętnie oceniających własną sytuację materialną, identyfikujących się z politycznym centrum lub niemających określonych poglądów, zwolenników Prawa i Sprawiedliwości, osoby, dla których nie ma znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne, oraz zgadzających się z tym, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być lepsze od demokratycznych.

Definiowaniem demokracji przez pryzmat swobód obywatelskich (**demokracja liberalna**) wyróżniają się badani młodsi (ale nie najmłodsi), mający wyższe wykształcenie, uzyskujący najwyższe dochody *per capita*, dobrze oceniający własną sytuację materialną, mający lewicowe poglądy, zwolennicy Koalicji Obywatelskiej oraz partii Razem lub Lewicy. Rządziej w oparciu o te kwestie demokrację definiują najmłodsi ankietowani, mający wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, uzyskujący niskie dochody, źle oceniający własną sytuację materialną, identyfikujący się z prawicą lub niemający określonych poglądów, sympatycy Konfederacji KP oraz PiS, niepodzielający przeświadczenia o primacie demokracji nad innymi formami rządów, wyrażający przekonanie, że to, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne, nie ma dla nich znaczenia i dopuszczający rozwiązania autorytarne.

Demokracja jako podporządkowanie jednostki wspólnocie (**demokracja nieliberalna**) częściej wpisuje się w to, jak rozumieją ją starsi badani, mający wykształcenie zasadnicze zawodowe (jak również, w mniejszym stopniu – podstawowe), a także respondenci, którym obojętne jest to, czy rządy są demokratyczne czy nie. W kontrze do tego stylu myślenia o demokracji sytuują się młodsi ankietowani, najlepiej wykształceni, niezadowoleni z własnej sytuacji materialnej, potencjalni wyborcy partii Razem lub Lewicy oraz Konfederacji WiN.

Interesujące wydaje się również to, w jakim stopniu ocena realizacja poszczególnych zasad jest powiązana z ogólną ewaluacją funkcjonowania demokracji w Polsce⁴. Z analizy wynika, że zadowoleniu z funkcjonowania demokracji najsilniej sprzyja przekonanie, że są w niej realizowane następujące zasady:

- rządy prawa;
- dbałość rządu o dobrobyt obywateli;
- ochrona wolności osobistej obywateli;
- reprezentowanie woli wyborców przez Sejm;
- dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem;
- konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych.

Z kolei najslabiej (lub wcale) oceną funkcjonowania demokracji powiązane jest przekonanie, że realizowane są takie zasady, jak:

- podporządkowanie mniejszości woli większości;
- powszechne prawo wyborcze;
- ograniczanie prawa jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych;
- ograniczanie nierówności warunków bytu;
- możliwość wyboru między programami partii politycznych;
- ochrona praw mniejszości;
- odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze.

⁴ Więcej w komunikacie CBOS „Stosunek Polaków do demokracji”, listopad 2025 (oprac. J. Scovil).

Warto zauważyć, że stosunkowo niewielki związek z satysfakcją z demokracji ma też pozytywna ocena realizacji jeszcze innych aspektów spośród ekonomicznych zobowiązań państwa wobec obywateli, takich jak zapewnienie równych szans edukacyjnych dzieciom ze wszystkich rodzin oraz finansowanie przez państwo istotnych dziedzin życia, jak ochrona zdrowia, nauka i kultura.

TABELA 8

Ocena realizacji poszczególnych zasad	Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce. Współczynnik korelacji rho Spearmana
Rządy prawa	0,511***
Rząd dba o dobrobyt obywateli	0,471***
Wolność osobista obywateli jest chroniona	0,403***
Sejm reprezentuje wolę wyborców	0,397***
Do rządzenia krajem dobiera się najlepszych ludzi	0,395***
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	0,359***
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	0,346***
Państwo przekazuje jak najszersze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	0,333***
Wobec prawa wszyscy są równi	0,322***
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	0,315***
Państwo stara się jak najmniej interweniować w życie obywateli	0,311***
Działania rządu są kontrolowane przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	0,301***
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	0,293***
Wybory są wolne i uczciwe	0,274***
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę, kulturę	0,268***
Dzieci ze wszystkich rodzin mają zapewnione równe szanse wykształcenia	0,263***
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	0,173***
Prawa mniejszości są chronione	0,167***
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	0,162***
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	0,142***
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	-0,119**
Jest powszechne prawo wyborcze	0,072*
Mniejszość musi się podporządkować woli większości	0,058

*** Korelacja jest istotna na poziomie 0,001

** Korelacja istotna na poziomie 0,01

* Korelacja istotna na poziomie 0,05

Zmiany, które zaszły w rozumieniu demokracji na przestrzeni ostatnich czterech lat nie są duże, lecz wydaje się, że skierowane są w tę samą stronę i ujawniają pewne oczekiwanie od demokracji, które można określić jako potrzebę większej responsywności i większego sprawstwa na poziomie funkcjonowania tego systemu. Natomiast jeśli chodzi o ocenę realizacji poszczególnych zasad kojarzonych z demokracją, można mówić o poważniejszych zmianach. Teraz wyraźnie częściej niż w 2021 roku doceniany jest liberalny wymiar funkcjonowania demokracji. Pogorszeniu uległo jednak postrzeganie wywiązywania się przez państwo z ekonomiczno-socjalnych, opiekuńczych zobowiązań wobec obywateli.

Cechy uznawane za kluczowe dla demokratycznego państwa, które jednocześnie, zdaniem znacznej części badanych, są w Polsce deficytowe, to równość – zarówno ta wobec prawa, jak i odnosząca się do zapewnienia równych szans niezależnie od pozycji, z której się startuje. To także potrzeba, by rząd dbał o dobrostan ekonomiczny obywateli. To ponadto oczekiwanie wysokiej jakości klasy politycznej, funkcjonującej zgodnie z zasadami rządów prawa, której działania będą kontrolowane przez niezależne sądy i która będzie liczyła się przy podejmowaniu istotnych decyzji politycznych z głosem społeczeństwa.